

Školní studie: Vybrané ukázky školních studií provedených v ČR

Michal Miovský

VÝUKOVÝ TEXT

**Publikace vznikla a byla vydána pod odbornou
záštitou a koordinací:**

Centra adiktologie, PK 1. LF UK v Praze a VFU v Praze

Díky finanční podpoře:

**projektu Příprava a rozvoj denního magisterského studia oboru adiktologie
CZ.2.17/3.1.00/31430**

**Evropský sociální fond
Praha & EU: Investujeme do vaší budoucnosti**

**Tento projekt je financován Evropským sociálním fondem, státním rozpočtem České
republiky a rozpočtem hlavního města Praha.**

Výukový text

Školní studie: Vybrané ukázky školních studií provedených v ČR

Autor: Michal Miovský

Centrum adiktologie

Obsah

Sekundární analýza studií	3
Výběr a popis jednotlivých studií	4
Časová řada pro komparaci studií	6
Podmínky sestavení společné časové řady.....	7
Výběr proměnných pro komparaci.....	8
Výsledky srovnání studií	10
Vlastní zkušenost s nelegálními drogami	10
Diskuse a závěr	17
Prevalence dle vybraných okresů v projektu NEAD 1998 a 2000..	21
Komparativní studie NEAD 2000	22
Vznikla nová deviace?.....	31
Literatura	36

Sekundární analýza studií¹

Text „Sekundární analýza studií“ jsme připravili jako souhrnný materiál ze substudie projektu Analýza dopadů nové drogové legislativy v ČR (PAD), která se věnovala rozboru a srovnání výsledků tří největších projektů školních studií v ČR ve srovnání posledních dvou opakování těchto studií. Okruh zohledněných proměnných byl zúžen v duchu hypotéz studie PAD,² ovšem pro účely disertační práce je tento okruh zcela dostatečně ilustrující změny v časových řadách. Právě tato sekundární analýza odhalila velmi zajímavou skutečnost, totiž že ve světle jejích výsledků se zdá, že celkový trend poloviny 90.let, který se nesl ve znamení značného nárůstu počtu středoškoláků se zkušeností s nelegální drogou, se zásadním způsobem proměňuje. Pokud klesající trend potvrdí také analýza

¹ Kapitola „Sekundární analýza studií“ je připravena jako přehled souhrnného materiálu substudie projektu

PAD „Sekundární analýza školních studií“:

Mravčík, V., Zábranský, T. (2001): Sekundární analýza školních studií. Závěrečná zpráva substudie projektu

Analýza dopadů nové drogové legislativy v ČR (PAD). Praha.

Mravčík, V., Zábranský, T. (2001): Sekundární analýza školních studií. Adiktologie: Supplementum 2001, ročník I. Tišnov, Str. 162-175.

² Zábranský, T., Miovský, M., Mravčík, V., Gajdošíková, H., & Kalina, K. (2001). Projekt analýzy dopadů

novelizované protidrogové legislativy v ČR: metodologie a průběžná zpráva pro zasedání vlády ČR 17.

ledna 2001 (č.j. 23/01). Praha: Meziresortní protidrogová komise vlády ČR. Interní materiál pro potřeby vlády ČR a Rady PAD.

výsledků příštích opakování školních studií (plánovaná na období 2003), pak by se potvrdily předpovědi o „nasyčenosti“ nejrizikovějších skupin středoškoláků, což lze samozřejmě hodnotit vzhledem k dosavadnímu průběhu jednoznačně pozitivně. Dokonce i přesto, že by takový scénář velmi zásadním způsobem narušoval koncept „účinné primární prevence,“ neboť by svým potvrzením opět přinesl otázku, zda je vůbec možné skutečně efektivně (a nikoli jen „kosmetických“ změnách) tento jev ovlivnit a nabízí se samozřejmě dlouhá řada dalších otázek souvisejících s koncepcí protidrogové politiky, které překračují rámec disertační práce.

Výběr a popis jednotlivých studií

Výběr substudií pro srovnání byl limitován především dvěma faktory. První z nich byla srovnatelnost metodiky a druhým pak územní záběr. Pro účely studie PAD a testování jejích hypotéz připadaly pro vzájemnou komparaci nakonec v úvahu jen tři projekty:

- ESPAD
- MLÁDEŽ A DROGY (dále MAD)
- NEAD

V konečném srovnání však bylo možné studii NEAD zařadit jen s omezením (viz dále), neboť vytvořila reprezentativní soubory pouze za jižní a severní Moravu a východní Čechy, nikoli však na úrovni celé ČR, na které byly srovnávány vybrané výsledky studií ESPAD a MAD.

Projekt ESPAD

Podrobněji jsme se projektem ESPAD zabývali v kapitole Historie školních studií v ČR, proto pouze připomeňme, že se jedná se o multicentrickou studii za účasti 26 zemí za použití jednotné metodiky, realizovanou pod záštitou Rady Evropy (Pompidou Group) a koordinovanou Švédskou radou pro informace o alkoholu a drogách.³ Díky jednotným kritériím a koordinaci jsou výsledky

³ ESPAD 99, Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách, Česká republika, 1999, přehled hlavních výsledků, materiál pro MPK, zpracovalo Psychiatrické centrum Praha, Praha, 2000

v jednotlivých zemích vzájemně srovnatelné. Projekt realizuje Psychiatrické centrum Praha, pod vedením PhDr. Ladislava Csémyho.

Časová řada opakování studie: 1995, 1999

Věková skupina mládeže: 16tiletí středoškoláci a učni

Počet osob v souborech: 1995: 2962 osob

1999: 3579 osob

Reprezentativita souborů: ČR

Projekt Mládež a drogy

V případě projektu Mládeže a drogy (MAD) se jedná o celorepublikovou studii realizovanou hygienickou službou ČR.⁴ V r. 1994 probíhala ve velkých městech (Praha, Brno, Č.Budějovice, Hradec Králové, Ostrava, Plzeň, Ústí n/Labem, Kladno). V r. 1997 byla zařazena všechna (bývalá) krajská města a nejméně 3 okresy v krajích dle staršího územně-správního členění. V r. 2000 byla zařazena všechna (bývalá) krajská města a nejméně 2 okresy v krajích dle staršího územně-správního členění. Projekt realizuje Centrální pracoviště drogové epidemiologie (CPDE) pod vedením MUDr. Vladimíra Polaneckého.

Časová řada opakování studie: 1994, 1997, 2000

Věková skupina mládeže: 1994, 1997, 2000: 14-19 let

Počet osob v souborech: 1994: 8334 ve věku 14-19,

z toho 1031 ve věku 16 let

1997: 14282 ve věku 14-19,

z toho 4265 ve věku 16 let

2000: 12115 ve věku 14-19,

z toho 1822 ve věku 16 let

Reprezentativita: ČR

⁴ Disman, M. a kol. (1994). Drogy, alkohol, tabák a životní styl: epidemiologicko-sociologická studie o užívání

drog mezi středoškoláky v ČR. HS hl.m.Prahy. Praha.

Polanecký V, Šmídová O., Studničková B., Šejda J., (1998): Užívání drog, alkoholu, tabáku a životní styl

středoškoláků a učňů v České republice – 1997. Hygienická stanice Hl.města Prahy, Praha, 1998

Droginfo, číslo 3, účelová publikace, Hyg. stanice hl. města Prahy, Praha, 2000

Projekt NEAD

V roce 1996 proběhla studie ve dvou okresech (Jihlava, Třebíč), následně v roce 1998 probíhala studie v 5 jihomoravských městech (Brno, Jihlava, Třebíč, Hodonín, Zlín) a konečně v roce 2000 byla rozšířena do 31 okresů.⁵ Projekt realizovalo Sdružení Podané ruce a Psychologický ústav Akademie věd ČR, pod vedením Mgr. Michala Miovský

Časová řada opakování studie: 1996, 1998, 2000

Věková skupina mládeže: 1996, 1998, 2000: 14-19 let

Počet osob v souborech: 1996: 1730

1998: 4900

2000: 27 000

Reprezentativita: 1996: Okresy Jihlava a Třebíč

1998: jižní Morava

2000: jižní, severní Morava, východní Čechy

Časová řada pro komparaci studií

V rámci definovaných věkových kategorií a časových řad opakování v kapitole 3.1.1. je možné sestavit následující tabulku (tab.č.174) zachycující časové řady všech tří vybraných projektů, včetně počtu 16letých v jednotlivých souborech.

⁵ Miovský M, Urbánek T., (1999): NEAD 98: nealkoholové drogy 1998. Albert, Boskovice.

Mioviský M, Urbánek T., (2001): NEAD 2000: nealkoholové drogy 2000. Závěrečné zprávy. Brno.

rok	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000 (2x)
Realizátor	MAD	ESPAD	0	MAD	NEAD	ESPAD	MAD NEAD
Počet 16letých (žáků II. ročníků)	1031	2962	0	4265	840	3579	1822 4418

Tab.č.174: Časová řada opakování studií a počty 16letých v jejich souborech

Časová řada s počátkem v roce 1994 (konání první studie MAD) nezahrnuje pouze r. 1996, v němž neproběhla žádná studie. Rok 2000 naopak obsahuje 2 studie současně (MAD a NEAD). Komparace studií ESPAD 95 a Mládež a drogy 1997 byla publikována samostatně.⁶

Podmínky sestavení společné časové řady

A/ Věk

Projekt ESPAD zahrnuje pouze skupinu 16-ti letých, je výše uvedenou časovou řadu možno sestavit pouze pro tuto věkovou skupinu. Proto byly ze zbývajících studií (MAD a NEAD) do srovnání zahrnuti pouze 16letí středoškoláci. Počty 16letých středoškoláků v jednotlivých studiích jsou uvedeny v tabulce č.174 v předchozí části.

B/ Místo

ESPAD a Mládež a drogy jsou průzkumy celorepublikové. NEAD 1998 je v podstatě studie lokální (Jižní Morava), NEAD 2000 s počtem 31 okresů také nespĺňuje podmínku celostátní reprezentativnosti, navíc převahu mají okresy moravské, Praha zařazena není. Proto nebyl NEAD do časové řady zařazen, trendy NEAD v letech 1998 – 2000 ve srovnatelných okresech slouží k diskusi nad výsledky komparační analýzy.

C/ Operacionalizace

⁶ Polanecký V, Šmídová O., Studničková B., Šafr J., Šejda J. (1999): Užívání drog, alkoholu, tabáku a životní styl středoškoláků a učňů v České republice – srovnání let 1994, 1995 a 1997.

Hygienická stanice Hl.města Prahy, Praha.

Podmínkou sestavení řady je srovnatelný způsob kladení otázek a škálování odpovědí.

Výběr proměnných pro komparaci

První návrh kolekce proměnných, který později v rámci vnitřní diskuse v „prevalenční pracovní skupině“ projektu PAD prakticky nedoznal žádných dalších změn, provedl Dr. Csémy (PCP Praha). Tyto proměnné zasahují 4 oblasti (tabulka č.175).

Oblast zaměření proměnných
Vlastní zkušenosti s drogou
Přípustnost experimentu s drogou
Hodnocení rizikovosti experimentu s drogou
Dostupnost drog

Tab.č.175: Přehled oblastí dle zvolených proměnných

Je třeba zdůraznit, že proměnné zaměřující se na postojové škály a týkající se povědomí o škodlivosti užívání drog se týkají postoje k experimentu, tedy ojedinělému užití dané drogy. Postojové proměnné a proměnné týkající se dostupnosti drog byly sledovány ve dvou bipolárních kategoriích: (1) má zkušenost s drogou, (2) nemá zkušenost s drogou. Podrobnější popis proměnných je v kapitole 3.1.2.3.

Popis proměnných vybraných pro komparaci

- A. Vlastní zkušenosti:
 - Celoživotní prevalence (podíl respondentů s alespoň jedním užitím za celý život).
 - Opakované užívání (více než 5x) za celý život.
 - Prevalence za 30 dní (podíl respondentů s alespoň jedním užitím v posledních 30 dnech).
 - U všech tří ukazatelů v případě jakékoliv drogy, konopných drog, opiátů, amfetaminů (včetně extáze), halucinogenů, rozpouštědel.

- B. Přípustnost experimentu
 - Relativní četnosti odpovědí v kategorii "neodsuzuji" na otázky „Vy osobně odsuzujete lidi, kteří dělají následující

věci: užití marihuany 1-2x, užití marihuany příležitostně, užití extáze 1-2x, užití pervitinu 1-2x, užití heroinu 1-2x?“

C. Rizikovost experimentu

Relativní četnosti odpovědí v kategorii "velké riziko" na otázky „Co myslíte, jak velké je riziko, že si lidé uškodí (tělesně nebo nějak jinak), když dělají následující věci: užití marihuany 1-2x, užití marihuany příležitostně, užití extáze 1-2x, užití pervitinu 1-2x, užití LSD 1-2x?“

D. Dostupnost drog

Relativní četnost součtu odpovědí v kategoriích "celkem snadné" a "velmi snadné" na otázky „Co myslíte, jak obtížné by pro vás bylo sehnat si následující věci, kdybyste o to stál/a: marihuanu/hašiš, LSD, extázi, pervitin, heroin?“

Výsledky srovnání studií⁷

Vlastní zkušenost s nelegálními drogami

Do konečného srovnání byly zahrnuty pouze studie ESPAD a MAD, neboť projekt NEAD nepracoval s výběrovým souborem za úrovní celé ČR ale pouze tří krajů. To znemožnilo jeho zařazení do následujících analýz. Projekt NEAD tak tvořil pouze srovnání ve společném průniku všech tří projektů, tedy jižní a severní Moravy a východních Čech.

Prázdná políčka v tabulkách (č. 176 a 177) znamenají, že daný ukazatel se v příslušné studii nesbíral tak, aby mohl být zařazen do komparace.

Typ drogy	Ukazatel	MAD 1994			ESPAD 1995		
		pvo	abs.	%	pvo	abs.	%
Jakákoliv droga a/nebo těžké rozpouštědlo	CZP	1 025	264	25,8	2 939	666	22,7
	OU	1 025	74	7,2	2 939	212	7,2
	30d						
Konopí	CZP	1 022	238	23,3	2 956	644	21,8
	OU	1 022	69	6,8	2 956	188	6,4
	30d				2 942	205	7,0
Opiáty	CZP	1 023	11	1,1	2 959	51	1,7
	OU	1 023	2	0,2	2 959	12	0,4
	30d				2 889	14	0,5

⁷ Podrobeněji viz:

Mravčík, V., Zábranský, T. (2001): Sekundární analýza školních studií. Závěrečná zpráva substudie projektu

Analýza dopadů nové drogové legislativy v ČR (PAD). Praha.

Typ drogy	Ukazatel	MAD 1994			ESPAD 1995		
		pvo	abs.	%	pvo	abs.	%
Amfetaminy	CZP	1 023	29	2,8	2 960	54	1,8
	OU	1 023	7	0,7	2 960	7	0,2
	30d				2 890	20	0,7
Halucinogeny*	CZP	1 021	61	6,0	2 949	71	2,4
	OU	1 021	7	0,7	2 949	15	0,5
	30d						
Rozpouštědla	CZP	1 022	80	7,8	2 959	226	7,6
	OU	1 022	6	0,6	2 959	25	0,8
	30d				2 888	37	1,3

Tab.č. Přehled vlastní zkušenosti s drogou 1995⁸

Tabulka č.176 zahrnuje výsledky srovnání studií MAD a ESPAD v roce 1995. Tabulka č. 177 pak zahrnuje srovnání za rok 1997-2000. Názorněji jsou výsledky patrné z grafů č.178, z nichž je výsledný trend lépe patrný.

Typ drogy	Ukazatel	MAD 1997			ESPAD 1999			MAD 2000		
		pvo	abs.	%	pvo	abs.	%	pvo	abs.	%
Jakákoliv droga a/nebo těžké rozpouštědlo	CZP	4 265	1992	46,7	3 579	1249	34,9	1 822	782	42,9
	OU	4 265	829	19,4	3 579	623	17,4	1 822	423	23,2
	30d	4 214	655	15,5				1 822	351	19,3
konopí	CZP	4 250	1643	38,7	3 557	1231	34,6	1 818	643	35,4
	OU	4 250	760	17,9	3 557	576	16,2	1 818	415	22,8

⁸ CZP = celoživotní prevalence (alespoň jednou), OU - celoživotní opakované užití (> 5x),

30d = prevalence v posledních 30 dnech (alespoň jednou), amfetaminy včetně halucinogenních aminů,

pvo = počet validních odpovědí,

abs. = absolutní počet sledovaných odpovědí, % - sledované odpovědi relativně v %

Typ drogy	Ukazatel	MAD 1997			ESPAD 1999			MAD 2000		
		pvo	abs.	%	pvo	abs.	%	pvo	abs.	%
	30d	4 211	614	14,6	3 503	562	16,0	1 817	280	15,4
	CZP	4 254	195	4,6	3 570	152	4,3	1 820	65	3,6
opiáty	OU	4 254	60	1,4	3 570	30	0,8	1 820	13	0,7
	30d	4 205	51	1,2	3 495	36	1,0	1 820	15	0,8
Amfetaminy	CZP	4 256	314	7,4	3 573	190	5,3	1 822	147	8,1
	OU	4 256	104	2,4	3 573	52	1,5	1 822	29	1,6
	30d	4 202	108	2,6	3 498	67	1,9	1 820	45	2,5
Halucinogeny*	CZP	4 243	292	6,9	3 561	193	5,4	1 822	103	5,7
	OU	4 243	75	1,8	3 561	48	1,3	1 822	37	2,0
	30d							1 821	23	1,3
Rozpouštědla	CZP	4 254	303	7,1	3 571	258	7,2	1 822	97	5,3
	OU	4 254	40	0,9	3 571	34	1,0	1 822	23	1,3
	30d	4 197	32	0,8	3 495	42	1,2	1 821	12	0,7

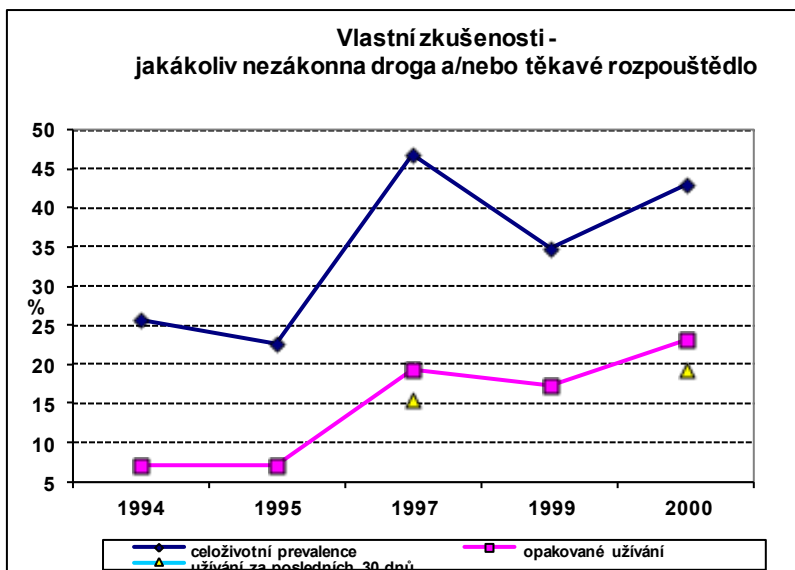
Tab.č: Přehled vlastní zkušenosti s drogou 1997-2000⁹

⁹ CZP = celoživotní prevalence (alespoň jednou), OU - celoživotní opakované užití (> 5x),

30d = prevalence v posledních 30 dnech (alespoň jednou), amfetaminy včetně halucinogenních aminů,

pvo = počet validních odpovědí,

abs. = absolutní počet sledovaných odpovědí, % - sledované odpovědi relativně v %

Graf.č.: Vlastní zkušenost s jakoukoli drogou

Hodnocení přípustnosti experimentu s drogou

V tabulce č. jsou poměry mezi počty 16letých středoškoláků dle svého postoje k užívání vybraných vybranými kategorií nelegálních látek. Absolutní a relativní četnosti odpovědí 16tiletých v kategorii "neodsuzují" na otázku typu: „*Vy osobně odsuzujete lidi, kteří dělají následující věci (užijí danou drogu v těchto případech)?*“

Otázka - typ drogy	skupina	ESPAD 1995			MAD 1997			ESPAD 1999			MAD 2000		
		pv o	abs. .	%	pv o	abs. .	%	pv o	abs. .	%	pv o	abs. .	%
Marihuana 1-2x	NZD	2 24 5	431	19, 2	2 26 0	596	26, 4	2 31 1	668	28, 9	84 9	232	27, 3
	MZD	66 4	451	67, 9	1 97 8	147	74, 5	1 23 7	102	83, 2	65 3	468	71, 7
Marihuana příležitostn ě	NZD	2 23 6	331	14, 8	2 25 7	477	21, 1	2 31 3	576	24, 9	85 1	323	38, 0
	MZD	66 2	421	63, 6	1 97 8	131	66, 5	1 23 4	945	76, 6	65 3	470	72, 0
Extáze 1-2x	NZD	2 24 4	193	8,6	2 26 4	332	14, 7	2 31 0	365	15, 8	85 0	121	14, 2
	MZD	66 3	112	16, 9	1 96 9	687	34, 9	1 24 0	485	39, 1	65 4	228	34, 9
Pervitin 1- 2x	NZD	2 24 5	211	9,4	2 25 9	299	13, 2	2 32 0	297	12, 8	85 1	75	8,8
	MZD	65 7	117	17, 8	1 97 6	615	31, 1	1 24 2	385	31, 0	65 4	131	20, 0
Heroin 1-2x	NZD	2 24 1	186	8,3	2 26 0	262	11, 6	2 30 2	267	11, 6	85 1	68	8,0
	MZD	65 7	109	16, 6	1 96 7	494	25, 1	1 23 0	299	24, 3	65 4	94	14, 4

Tab.č.: Hodnocení přípustnosti experimentu (srovnání 1995-2000)

Hodnocení rizikovosti experimentu s drogou

Prostřednictvím této položky hodnotili středoškoláci míru rizika spojeného s navrženými činnostmi. Absolutní a relativní četnosti odpovědí 16tiletých v kategorii "velké riziko" na otázku typu: „Co

myslíte, jak velké je riziko, že si lidé uškodí (tělesně nebo nějak jinak), když ... (užijí danou drogu v těchto případech)?“

Otázka - typ drogy	skupina	ESPAD 1995			MAD 1997			ESPAD 1999			MAD 2000		
		pv o	abs.	%	pv o	abs.	%	pv o	abs.	%	pv o	abs.	%
Marihuana 1-2x	NZD	2243	980	43,7	2258	781	34,6	2315	618	26,7	104	512	49,0
	MZD	659	81	12,3	1968	267	13,6	1224	71	5,8	777	135	17,4
Marihuana příl.	NZD	2244	1041	46,4				2302	686	29,8	1043	514	49,3
	MZD	661	117	17,7				1234	95	7,7	779	155	19,9
Extáze 1-2x	NZD	2232	1060	47,5	2258	1011	44,8	2314	817	35,3	1043	677	64,9
	MZD	656	290	44,2	1970	682	34,6	1231	330	26,8	778	381	49,0
Pervitin 1-2x	NZD	2240	1019	45,5	2258	1059	46,9	2306	867	37,6	1044	594	56,9
	MZD	654	285	43,6	1969	790	40,1	1220	405	33,2	778	539	69,3
LSD 1-2x	NZD	2239	1050	46,9	2263	1017	44,9	2310	813	35,2	1043	808	77,5
	MZD	660	252	38,2	1972	599	30,4	1237	303	24,5	778	587	75,4

Tab.č.: Hodnocení rizikovosti užívání drog (srovnání 1995-2000)

Hodnocení dostupnosti nelegálních drog

V této položce 16letí středoškoláci hodnotili míru dostupnosti (snadnost opatřit si) nabídnuté typy nelegálních drog na černém

trhu. Absolutní a relativní četnosti součtu odpovědí 16letých v kategoriích "celkem snadné" a "velmi snadné" na otázku: „Co myslíte, jak obtížné by pro vás bylo sehnat si následující věci, kdybyste o to stál/a“?

Otázka - typ drogy	skupina	ESPAD 1995			MAD 1997			ESPAD 1999			MAD 2000		
		pv o	abs. .	%	pv o	abs. .	%	pv o	abs. .	%	pv o	abs. .	%
Marihuana /Hašiš	NZD	2244	552	24,6	2256	831	36,8	2318	832	35,9	1042	427	41,0
	MZD	664	455	68,5	1978	1346	68,0	1242	960	77,3	780	573	73,5
LSD	NZD	2241	186	8,3	2255	278	12,3	2331	296	12,7	1042	187	17,9
	MZD	663	165	24,9	1976	527	26,7	1240	429	34,6	780	275	35,3
Extáze	NZD	2226	69	3,1	2257	223	9,9	2318	299	12,9	1043	179	17,2
	MZD	659	56	8,5	1976	401	20,3	1241	345	27,8	779	250	32,1
Pervitin	NZD	2246	146	6,5	2254	274	12,2	2316	220	9,5	1043	134	12,8
	MZD	665	117	17,6	1977	552	27,9	1241	366	29,5	778	209	26,9
Heroin	NZD	2262	95	4,2	2255	55	2,4	2310	164	7,1	1043	92	8,8
	MZD	661	80	12,1	1977	309	15,6	1244	204	16,4	778	119	15,3

Tab.č.181: Hodnocení dostupnosti nelegálních látek (srovnání 1995-2000)

Diskuse a závěr

Autoři citované studie v závěru své práce poznamenávají, že data získaná v rámci projektu NEAD nemohou být součástí společné časové řady díky tomu, že není možné sestavit soubor na úrovni ČR. Stejně tak jako je zcela evidentní, že data získaná ze studií ESPAD a MAD nejsou zcela srovnatelná a že vzájemná komparace má mnohá metodologická úskalí spojená s reprezentativitou a způsobem zpracování. Vlastní zkušenosti s drogou, uvedené v datech MAD dosahují vyšší četnosti než vlastní zkušenosti zjištěné ve studii ESPAD. Kromě nízkého počtu 16tiletých v r. 2000 (MAD) se pravděpodobně projevuje rozdílný výběr vzorku z geografického hlediska. Z hlediska srovnatelnosti výběrových souborů by se jako vhodnější jevílo vybrat pouze jednu lokalitu – např. Prahu, Brno či další velká města zastoupená v obou souborech. Další významnou otázkou je statistické vážení vzorků podle pohlaví.

Podrobnějším pohledem na data CPDE (které jediné má řadu 3 průřezových šetření -1995, 1997, 2000), tak je zřejmé, že závažnost/nepříznivost řady ukazatelů dosáhla vrcholu v r. 1997 a k roku 2000 došlo k velmi nepatrnému zlepšení u celoživotní prevalence jakékoliv drogy, marihuany, opiátů, halucinogenů, rozpustidel, u kterých došlo ke snížení tohoto ukazatele (u marihuany mírně). Ze sledovaných drog jen u amfetaminů včetně budivých aminů došlo ke zvýšení celoživotní prevalence (pravděpodobně lze toto zvýšení připsat zejména extázi). U opakovaného užívání došlo ke snížení u opiátů, amfetaminů včetně halucinogenních (!). Čili u drog, jejichž dlouhodobé užívání je klasifikováno jako problémové. U ostatních skupin drog má opakované užívání v letech 1995 - 2000 rostoucí trend. Je však nutno

poznamenat, že kromě konopí, jehož opakované užívání dosahuje prevalence 22,8%, se prevalence opakované ho užití ostatních sledovaných skupin drog pohybuje kolem 1%. Podobná je situace u aktuálního užití v posledním měsíci - k mírnému nárůstu došlo u konopí, u ostatních k poklesu. Tato zjištění jsou v souladu s výsledky lokální školské studie v okrese Karviná, prováděné na středních školách v letech 1995, 1998, 2001. K obdobnému zlomu došlo právě v r. 1998 u pervitinu a heroinu (opiátů) u prevalence celoživotní, roční i v posledních 30 dnech. U pervitinu se to týká i zkušenosti opakované. A tento pozitivní trend týkající se pervitinu a heroinu byl pozorován u obou pohlaví. Opačný, tj. rostoucí trend je pozorován u celoživotní prevalence marihuany, extáze, LSD. Dále tato zjištění korespondují s výsledky srovnání zkušeností mezi respondenty studie NEAD 1998 a NEAD 2000 v okresech, kde byla tato studie provedena v obou těchto letech. Rostoucí trend byl pozorován u celoživotních zkušeností s marihuanou, LSD a extází. Zkušenosti s marihuanou za poslední měsíc vykazují pokles. Celoživotní zkušenosti s pervitinem se nezměnily, u rozpustidel došlo k poklesu.

Percepce přípustnosti užití nelegální drogy, posuzujeme-li ji v obou studiích (ESPAD, MAD) zvlášť, má rostoucí trend u marihuany v obou studiích. Čili roste přípustnost ojedinělého užití marihuany. Data ESPADU 1995 - 99 mají rostoucí trend přípustnosti také u ostatních sledovaných drog, zejména však u heroinu nejmírněji rostoucí. V případě MAD došlo v letech 1997 -2000 k poklesu přípustnosti u ojedinělého užití pervitinu a opiátů, u extáze je trend setrvalý. A platí to pro obě skupiny - z hlediska vlastního užití drogy zkušené i nezkušené respondenty. Trend percepce rizikivosti je strmý, data MAD 2000 se vymykají a prudce zvedají percepce rizikivosti experimentu se všemi sledovanými drogami. A to ve skupině zkušených i nezkušených. Spodezřením na artefakt jsme ještě jednou zrevidovali správnost dat, způsob kladení otázky a kategorizaci odpovědí. Rok 1997 a 2000 se u MAD liší v kategorizaci odpovědí (v r. 2000 je o kategorii „mírně rizikové“ méně), avšak pouze této změně nelze přičítat změnu v percepce rizikivosti. V otázce percepce dostupnosti drog je patrný rozdíl mezi skupinou zkušených a nezkušených. U respondentů bez vlastní zkušenosti s užitím drogy, pokud posuzujeme obě studie zvlášť, je patrný rostoucí trend dostupnosti všech sledovaných drog. U zkušených, posuzujeme-li stále obě studie separátně, mají data ESPADU 1995 -

99 také rostoucí trend u všech sledovaných drog. V případě MAD 1997 -2000 roste trend dostupnosti uváděný zkušenými u marihuany a LSD. U pervitinu, heroinu, extáze klesá. Posuzujeme - li obě studie dohromady, trend dostupnost uváděný zkušenými se láme a klesá od r. 1999 u všech sledovaných drog kromě LSD. Trend dostupnosti dle nezkušených je rostoucí až k r. 2000. Vzhledem k tomu, že u nezkušených bude percepce dostupnosti drog založena více na zprostředkovaných informacích, budeme v posuzování dostupnosti vycházet spíše z odpovědí zkušených respondentů.

Závěry k nimž autoři citované studie dospěli jsou i přes mnohá metodologická úskalí a omezí srovnání velmi zajímavé a cenné, zejména uvážíme-li, že se jedná o populaci, která je vzhledem ke zkušenosti s nelegálními látkami vysoce vulnerabilní:¹⁰

„Došlo velmi pravděpodobně v období vymezeném na začátku roky 1997-98 a na konci roky 2000-01 k poklesu celoživotní prevalence u heroinu. Vysoce pravděpodobný je i pokles celoživotní prevalence pervitinu nebo zastavení jejího růstu. Na základě dostupných dat je obtížné hodnotit trend celoživotní prevalence u LSD a rozpustidel. Překvapivě příznivý (mírně klesající) trend zjištěný ve studii MAD u celoživotní prevalence marihuany v letech 1997 – 2000 ostatní data nepotvrzují, spíše můžeme hovořit o zastavení strmého nárůstu. K nárůstu došlo u celoživotní prevalence extáze, vzhledem k jejímu spojení s pervitinem v této komparační analýze však nelze tento trend vyčíslit, svědčí však pro něj i výsledky lokálních studií¹¹. Výskyt opakovaného užívání pervitinu a heroinu má klesající trend, naopak LSD, extáze a zejména marihuany rostoucí trend. K velmi pravděpodobnému snížení ojedinělého i opakovaného užívání došlo tedy v l. 1997- 2001 u drog, jejichž dlouhodobé užívání je definováno jako problémové, tedy u těch drog, jejichž užívání je spojeno s vyšší mírou rizika – u heroinu a pervitinu. U konopí a extáze je v tomto období pozorován nárůst. V letech 1997 - 2000 došlo k poklesu přípustnosti ojedinělého užití pervitinu a heroinu. Percepce

¹⁰ Mravčík, V., Zábranský, T. (2001): Sekundární analýza školních studií. Závěrečná zpráva substudie projektu

Analýza dopadů nové drogové legislativy v ČR (PAD). Praha. Str.6-8.

¹¹ Pokles celoživotní prevalence pervitinu a nárůst u extáze byl konstatován na schůzce prevalenční skupiny

PAD 12.9.2001 (Dr. Studničková).

přípustnosti ojedinělého užití marihuany má rostoucí trend. Percepce rizikovosti ojedinělého užití drogy je prozatím nehodnocena vzhledem k možnému arteficiálnímu ovlivnění dat (viz výše). Percepce dostupnosti pervitinu, heroinu a extáze do r. 2000 poklesla. Je obtížné blíže lokalizovat moment počátku tohoto poklesu, bylo to mezi r. 1997- 1999. U marihuany k poklesu pravděpodobně nedošlo. Tato zpráva tedy konstatuje, že ve druhé polovině 90. let došlo ke zlepšení situace v oblasti užívání drog středoškolskou mládeží. Okamžik „zlomu“ leží někde mezi roky 1996 – 1999, nejpravděpodobněji v letech 1997 - 98. I v případě, že by se jednalo o r. 1999, je souvislost s předmětnou novelizací prakticky nemožné vystopovat. Vzhledem k latenci společenských změn je ovšem tato souvislost málo pravděpodobná. Analýza možných příčin zlepšení trendu ukazatelů u pervitinu a heroinu je mimo rámec této analýzy. Z hlediska zkoumání nastolených hypotéz tedy v souladu se závěry prevalenční skupiny konstatujeme: **Nelze vystopovat změnu chování českých šestnáctiletých v důsledku zavedení testované zákonné změny. Přesto lze mezi českými šestnáctiletými konstatovat zpomalení až zastavení nárůstu některých negativních ukazatelů (zkušeností s užíváním opiátů a pervitinu) a to velmi pravděpodobně ještě před zavedením intervence. V období vymezeném na začátku roky 1996 – 1999 a na konci roky 2000 – 2001 došlo ve skupině šestnáctiletých k diferenciaci zkušeností a postojů k nelegálním drogám. Tato diferenciacie spočívá v rozdílných trendech u tzv. problémových drog (...) a drog dalších. U heroinu a pervitinu pravděpodobně došlo ke stagnaci prevalence (...), stagnaci dostupnosti (...) a zvýšení povědomí o škodlivém a protispolečenském působení (...). U marihuany, extáze a halucinogenů je v případě všech tří hypotéz možno konstatovat, že k tomuto příznivému trendu nedošlo. Souvislost výše uvedených změn s předmětnou novelizací je nepravděpodobná.**¹²

¹² Mravčík, V., Zábranský, T. (2001): Sekundární analýza školních studií. Závěrečná zpráva substudie projektu

Analýza dopadů nové drogové legislativy v ČR (PAD). Praha. Str.6-8.

Prevalence dle vybraných okresů v projektu NEAD 1998 a 2000

Součástí studie Sekundární analýza výsledků školních studií¹³ bylo také kontrolní srovnání s daty projektu NEAD. Autoři se pokusili na základě poskytnutých dat provést krátké kontrolní srovnání projektu NEAD s výsledky substudie. Provedeno bylo srovnání vlastních zkušeností s nelegální drogou šestnáctiletých středoškoláků v r. 1998 a 2000 v okresech, ve kterých bylo šetření NEAD provedeno v obou těchto letech, tj. v okresech Třebíč, Jihlava, Zlín, Brno-město. Prezentovaná tabulka (č.182) byla vytvořena na základě analýzy databázových souborů poskytnutých zpracovatelem projektu NEAD.

Pokud se podíváme na způsob kladení otázek v obou letech NEAD, jsou srovnatelné pouze otázky týkající se zkušenosti s marihuanou za celý život, v posledním roce a v posledním měsíci. Dále jsou srovnatelné otázky týkající se věku prvního užití dané drogy, u kterých rozdíl mezi celkovým počtem validních odpovědí a odpověďmi „nikdy neužita“ můžeme pokládat za prevalenci (alespoň jednou užil) – prevalence derivované z odpovědí na tyto otázky jsou v následující tabulce vyznačeno kurzívou. Není možno srovnat prevalenci opiátů – tyto nebyly mezi otázky k věku prvního užití zařazeny. Srovnání výsledků dále komplikuje fakt, že ve školním roce 1996 – 97 došlo ke znovuzavedení devátých tříd, tudíž v roce 1998 navštěvovali první i druhý ročník střední školy žáci téže věkové kohorty. Zatímco v r. 1998 (NEAD 98) byl sledován studijní ročník respondenta, v r. 2000 (NEAD 2000) byl sledován ročník narození žáka. Z tohoto důvodu je nesnadná jednoznačná identifikace věku. Srovnávací analýzu nakonec autoři substudie provedli a zpracovali tak, že v r. 1998 jsou zahrnuti studenti z prvních i druhých studijních ročníků, kde v obou převažuje kohorta šestnáctiletých, v r. 2000 jsou zahrnuti respondenti s ročníkem narození 1984, tj. s převahou 16 let.

¹³ Mravčík, V., Zábranský, T. (2001): Sekundární analýza školních studií. Závěrečná zpráva substudie projektu Analýza dopadů nové drogové legislativy v ČR (PAD). Praha.

Proměnná	1998			2000			změna 1998- 2000 v %
	počet validních odpovědí	abs.	%	počet validních odpovědí	abs.	%	
Marihuana, hašiš: celoživotní prevalence	1808	469	25,9	657	197	30,0	4,1
Marihuana: za poslední rok	1808	402	22,2	648	160	24,7	2,5
Marihuana: za poslední měsíc	1808	235	13,0	647	80	12,4	-0,6
Marihuana: celoživotní prevalence	1805	504	27,9	648	185	28,5	0,6
Pervitin: celoživotní prevalence	1805	56	3,1	648	20	3,1	0,0
LSD: celoživotní prevalence	1807	115	6,4	643	59	9,2	2,8
Extáze: celoživotní prevalence	1806	48	2,7	640	25	3,9	1,2
Rozpuštědla: celoživotní prevalence	1808	138	7,6	640	42	6,6	-1,0

Tab.č.182: Srovnání výsledků projektu NEAD (1998-2000)

Komparativní studie NEAD 2000

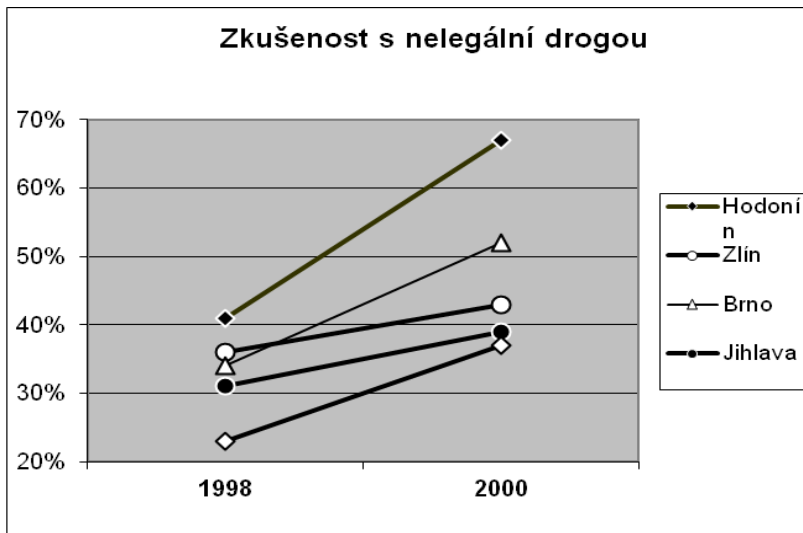
I přes zmíněné výrazné omezení srovnatelnosti souborů v roce 1998 a 2000 (díky změně délky povinné školní docházky) jsme se pokusili o jednoduché ověření výsledků citované studie autorů Mravčíka a Zábranského a provedli srovnání nejdříve bez korekce věku a posléze s věkovou korekcí souborů. Jak bylo poznamenáno dříve, pro srovnání výsledků studií NEAD 98 a NEAD 2000 bylo možné pracovat

s jejich největším možným společným jmenovatelem, kterým je 5 okresů jižní Moravy: Brno-město, Jihlava, Třebíč, Zlín, Hodonín. Na grafu č. 183 (provedená analýza bez korekce věku souborů) je zřejmý nárůst počtu středoškoláků majících zkušenost s nelegální drogou. Zatímco v roce 1998 (N=4900 respondentů) mělo na jižní Moravě zkušenost s drogou 33,3%¹⁴ středoškoláků, v roce 2000 (N=4500 respondentů) to bylo již 47,6%.¹⁵ Z grafu č.183 je patrné, že tento nárůst není ve všech okresech stejný a zejména v okrese Hodonín je u této proměnné strmější. I přes určitá omezení při srovnávání obou studií (díky vývoji a drobným změnám metodiky apod.) je bez věkové korekce souboru zřejmý průměrný nárůst v okresech jižní Moravy byl mezi lety 98-2000 okolo hranice 10%.

Prezentovaný výsledek (graf č.183) je zatížen chybou způsobenou zmíněným zavedením povinné 9. třídy. Celý soubor je tak v roce 2000 „starší,“ nežli soubor v roce 1998. Nárůst počtu středoškoláků se zkušeností s nealkoholovou drogou se pravděpodobně zpomaluje a další opakování těchto studií by mělo ukázat, zda toto zpomalení bude pokračovat či se nárůst dokonce zastaví. **Zvýšení počtu středoškoláků se zkušeností s nelegální drogou v průměru o 3-5% (po korekci souborů dle věku) místo popisovaného 10% nárůstu je nejzásadnějším zjištěním této sekundární analýzy.**

¹⁴ P < 0,05

¹⁵ P < 0,05

Graf č.183: Nárůst počtu zkušeností s nelegální drogou mezi lety 1998-2000 bez věkové korekce (výsledky studií NEAD 98 a NEAD 2000)

Díky sekundární analýze všech tří významných školních studií (Mravčík, Zábranský, 2001) prováděných v ČR (ESPAD, NEAD, MAD) se podařilo prokázat velmi zajímavý výsledek – totiž, že nárůst počtu středoškoláků se zkušeností s nealkoholovou drogou se zpomaluje a další opakování těchto studií by mělo ukázat, zda toto zpomalení bude pokračovat či se nárůst dokonce zastaví. **Zvýšení počtu středoškoláků se zkušeností s nelegální drogou v průměru o 3-5% (po korekci a vyrovnání souboru dle věku) místo popisovaného 10% nárůstu je nejzásadnějším zjištěním této sekundární analýzy.**

Tímto výsledkem je možné jednoznačně vyvrátit stále mediálně opakovaná a nepodložená tvrzení o „obrovském nárůstu zneužívání drog mezi mládeží“ a dále také přináší významný poznatek o aktuální velikosti rizikových skupin v populaci středoškoláků, které se zřejmě za poslední dva roky příliš zásadně nezměnily. **Z výsledků je tak možné potvrdit hypotézu, že na konci 90. let se velmi rychlý trend nárůstu počtu středoškoláků, kteří někdy v životě učinili zkušenost s nelegální drogou (Life-time Prevalence)¹⁶ patrný zejména**

¹⁶ Viz klasifikace uživatelů drog v kapitole 1.1.2., obr.č.2 – skupina č.2 dle schématického dělení.

v polovině 90. let, zásadním způsobem mění. Mezi lety 1997 - 2000 se tento nárůst pravděpodobně výrazně zpomalil. Samozřejmě z takto separovaného a z kontextu vytrženého údaje nelze vyvozovat mnoho závěrů a je třeba mezi jednotlivými proměnnými, které považujeme za související s vyšším rizikem, hledat další souvislosti. Proto jsme se v rámci výsledků studie NEAD 2000 (N=27 000 respondentů) pokusili o meziregionální srovnání na souboru 5 rizikových oblastí.¹⁷

Přestože díky velice rychlým a dynamickým změnám nejsou doposud zcela uspokojivě známy všechny významné vztahy mezi těmito proměnnými, je možné využít některých z nich a sestavit typologii regionů, vystihující aktuální stav rizikovosti ve vztahu k návykovým látkám. Vybranými 5 proměnnými jsou:

Procento středoškoláků, kteří aktuálně či minimálně po určitou dobu v minulosti kouří pravidelně tabákové cigarety.

Procento středoškoláků, kteří se poprvé opili alkoholickým nápojem před dovršením 15 let (tím jsou eliminovány velmi běžné „ochutnávky“ alkoholu u nedělního oběda, rodinné oslavy či na Silvestra).

Procento středoškoláků, kteří se za posledních 30 dnů opili 3 a vícekrát alkoholickým nápojem (zachycení pravidelnějších konzumentů alkoholu s rizikovějším vzorcem).

Procento středoškoláků s jednou nebo více zkušenostmi s nelegální drogou (celoživotní zkušenost s jakoukoli nelegální drogou – viz pozn.č.6 pod čarou).

Procento středoškoláků s jednou nebo více zkušenostmi s nelegální drogou, kteří jsou rozhodnutí, že tuto zkušenost budou opakovat a nelegální drogu si chtějí znovu dát.

V minulosti a bohužel někdy i v současnosti se lze setkat s již mnohokrát vyvráceným názorem, že zkušenost s produkty konopí je „vstupenkou“ do světa těch nejrizikovějších drog. Přestože byl tento mýtus opakovaně různými studii vyvrácen, zdá se, že má

¹⁷ Miovský, M., Urbánek, T. (2002): Tabák, alkohol a nelegální drogy mezi středoškoláky: vznikla nová deviace? Čs. Psychologie. V tisku.

stále své zastánce. Již na výsledcích studie NEAD 98¹⁸ jsme prokázali, že iniciační drogou je jednoznačně alkohol a tabák. V čím nižším věku učinili respondenti zkušenost s těmito drogami, tím pravděpodobněji v pozdějším věku začali také s dalšími drogami (včetně produktů konopí). Výsledek srovnání všech 31 okresů z roku 2000 pak jasně znovu potvrzuje tento vztah.

Proto jsme se při srovnání okresů rozhodli jednak sledovat výsledky ve všech pěti oblastech uvnitř každého regionu a následně celkový výsledek všech pěti oblastí společně napříč regiony.

Pro hodnocení jsme záměrně zvolili co nejjednodušší princip. Po výpočtu výsledků všech pěti sledovaných proměnných pro každý region byly výsledky převedeny na tříbodovou škálu, diferencující soubor regionů u každé proměnné co nejrovnoměrněji na třetiny (sloupec 1-5 v tabulce č.184). Tím jsme dosáhli rozdělení výsledků jednotlivých proměnných do tercilů. Protože tyto tříbodové škály vystihují míru rizikovitosti spojované s proměnnou, představuje celkový přehled pěti proměnných indikujících vysokou míru rizikovitosti chování výrazně přesnější údaj o celkové míře kumulace rizikových faktorů v regionu. To samo o sobě představuje důležitý krok kupředu v práci s daty na této úrovni, neboť se dosavadní praxe prezentace výsledků školních studií omezuje na sledování jedné či vztahu dvou proměnných. Navíc prezentace dílčích výsledků vytržených právě z kontextu dalších důležitých vztahů někdy může přinášet spíše matoucí informace.

Popisovanými jednoduchými kroky bylo dosaženo jednak další eliminace náhodných chyb a jednak bylo možné potvrdit či vyvrátit hypotézu souvislosti mezi brzkým zahájením užívání alkoholu a nikotinu a především jejich vztah ke zkušenosti a užívání ostatních drog.

¹⁸ Miovský, M., Urbánek, T. (1999): NEAD 98. Zpráva z výzkumu. Albert. Boskovice.

OKRES (či statutár ní město)	(1) Pravideln ě kouří $X < 42\% = 1$ $42 \leq X \leq 46 = 2$ $47\% < X = 3$	(2) Opilost do $X < 57\% = 1$ $57 \leq X \leq 60 = 2$ $60\% < X = 3$	(3) Opilost minimáln ě 3krát za posledníc h 30 dnů $X < 16\% = 1$ $16 \leq X \leq 18 = 2$ $18\% < X = 3$	(4) Zkušenos t s nelegál ní drogou $X < 44\% = 1$ $44 \leq X \leq 48 = 2$ $48\% < X = 3$	(5) Zkušenos t s drogou, kterou chce opakovat $X < 19\% = 1$ $19 \leq X \leq 23 = 2$ $23\% < X = 3$	Míra rizikovo sti (součet hodnot)
Brno- město	2 (46%)	2 (60%)	2 (18%)	3 (52%)	3 (27%)	3 (12)
Brno- venkov	3 (47%)	3 (62%)	3 (22%)	2 (47%)	2 (22%)	3 (13)
Bruntál	2 (46%)	1 (55%)	2 (18%)	2 (44%)	2 (19%)	2 (9)
Břeclav	2 (46%)	3 (61%)	3 (19%)	3 (54%)	3 (29%)	3 (14)
Haviřov	3 (52%)	3 (61%)	3 (19%)	3 (56%)	3 (27%)	3 (15)
Havl. Brod	1 (40%)	3 (62%)	2 (18%)	2 (45%)	2 (23%)	2 (10)
Hodonín	3 (50%)	3 (66%)	3 (26%)	3 (67%)	3 (26%)	3 (15)
Chrudim	2 (43%)	2 (57%)	2 (18%)	2 (44%)	2 (21%)	2 (10)
Jeseník	3 (47%)	3 (62%)	3 (26%)	3 (54%)	3 (29%)	3 (15)
Jičín	1 (38%)	2 (58%)	1 (14%)	3 (49%)	3 (24%)	2 (10)
Jihlava	1 (36%)	3 (61%)	2 (17%)	1 (39%)	1 (17%)	1 (8)
Kroměříž	3 (47%)	1 (53%)	2 (17%)	2 (48%)	2 (21%)	2 (10)
Mělník	2 (43%)	2 (57%)	1 (13%)	2 (44%)	1 (18%)	1 (8)
Náchod	1 (41%)	2 (60%)	3 (21%)	1 (39%)	2 (21%)	2 (9)
Nový Jičín	1 (41%)	1 (52%)	1 (11%)	2 (44%)	2 (20%)	1 (7)
Olomouc	1 (40%)	1 (54%)	1 (14%)	1 (43%)	2 (19%)	1 (6)
Opava	1 (37%)	1 (47%)	1 (13%)	1 (36%)	1 (14%)	1 (5)
Ostrava	2 (44%)	2 (57%)	3 (19%)	3 (49%)	3 (24%)	3 (13)
Pardubic e	2 (46%)	3 (61%)	3 (23%)	3 (51%)	3 (24%)	3 (14)
Přerov	3 (57%)	2 (57%)	3 (19%)	2 (47%)	2 (22%)	3 (12)
Semily	1 (35%)	2 (57%)	1 (13%)	2 (44%)	2 (22%)	1 (8)
Rychnov n.K.	1 (37%)	1 (53%)	1 (15%)	1 (40%)	1 (18%)	1 (5)
Svitavy	2 (42%)	1 (51%)	1 (14%)	1 (39%)	1 (16%)	1 (6)
Teplice	3 (50%)	3 (63%)	2 (18%)	3 (59%)	3 (28%)	3 (14)

OKRES (či statutár ní město)	(1) Pravideln ě kouří $X < 42\%$ = 1 $42 \leq X \leq 46$ = 2 $47\% < X$ = 3	(2) Opilost do $X < 57\%$ = 1 $57 \leq X \leq 6$ 0 = 2 $60\% < X$ = 3	(3) Opilost minimáln ě 3krát za posledníc h 30 dnů $X < 16\%$ = 1 $16 \leq X \leq 18$ = 2 $18\% < X$ = 3	(4) Zkušenos t s nelegál ní drogou $X < 44\%$ = 1 $44 \leq X \leq 48$ = 2 $48\% < X$ = 3	(5) Zkušenos t s drogou, kterou chce opakovat $X < 19\%$ = 1 $19 \leq X \leq 23$ = 2 $23\% < X$ = 3	Míra rizikovo sti (součet hodnot)
Trutnov	3 (49%)	1 (56%)	2 (18%)	3 (49%)	3 (25%)	3 (12)
Třebíč	1 (41%)	1 (56%)	1 (11%)	1 (37%)	1 (14%)	1 (5)
Vyškov	2 (46%)	2 (59%)	3 (21%)	2 (45%)	2 (19%)	2 (11)
Zlín	2 (44%)	1 (56%)	1 (15%)	1 (43%)	1 (18%)	1 (6)
Znojmo	3 (47%)	2 (58%)	3 (19%)	1 (42%)	1 (18%)	2 (10)
Žďár n.S.	2 (42%)	3 (62%)	2 (17%)	1 (37%)	1 (15%)	2 (9)

Tab.184: Tabulka s přehledem výsledků vybraných pěti proměnných, včetně jejich rozdělení do tercilů a provedení součtu rizikových faktorů v jednotlivých regionech.

Po rozdělení výsledků jednotlivých proměnných do tercilů (ve sloupci) byla každému přiřazena číselná hodnota 1-3 dle těchto tercilů. Tím se hodnota proměnné u každého regionu dostala do některé ze tří skupin, které jsou stejně veliké, přitom skupina s nejnižší hodnotou (a tedy menším stupněm rizika) získala číslo 1 a dále se zvyšující hodnotou proměnné byla vzestupně přiřazena čísla skupin, tedy 2 a 3. Je třeba poznamenat, že jsme vytvořením tercilů dosáhli jasného rozdělení do kategorií, ovšem vzdálenost těchto kategorií dle relativních četností výsledků jednotlivých proměnných byla u některých proměnných relativně malá (viz údaje se zaokrouhlenými relativními četnostmi v závorkách v tabulce č.184). Po této proceduře jsme provedli prostý součet hodnot (dle tercilů) v řádcích (tedy každý region zvlášť) a výsledek opět převedli na tercily (včetně uvedení absolutních četností v závorkách).

Popisovanými kroky jsme získali jednoduchou typologii (či spíše stratifikaci) regionů zapojených do studie NEAD 2000. Tato typologie

odráží míru rizikivosti regionu ve zvolených pěti vysoce rizikových proměnných. Každá z proměnných se tak stala určitým indikátorem rizikivosti chování středoškoláků v oblasti, kterou postihuje. Každý region tak v součtu hodnot přiřazených tercilům mohl dosáhnout minimální hodnoty 5 (v případě, že se ve všech pěti proměnných dostal do nejméně rizikové skupiny a získal tak ve všech proměnných hodnotu 1) a nejvíce 15 (v případě, že ve všech pěti sledovaných proměnných byl zařazen v nejvíce rizikové skupině s hodnotou 3). Tři vzniklé kategorie jsou v posledním sloupci tabulky (tab.č.184):

I. Kategorie:

Součet hodnot přiřazených tercilům u rizikových proměnných:

$$12 \leq X < 15$$

II. Kategorie

Součet hodnot přiřazených tercilům u rizikových proměnných:

$$9 \leq X \leq 11$$

III. Kategorie

Součet hodnot přiřazených tercilům u rizikových proměnných:

$$8 \leq X < 5$$

Výsledek byl svojí konzistentností velice překvapivý. Na straně jedné ukázal, že **míra rizikivosti chování středoškoláků ve vztahu k návykovým látkám má dle očekávání souvislost s hustotou osídlení**. Hustěji osídlené regiony představují vyšší míru rizika pro všechny sociálně-patologické jevy a užívání omamných a psychotropních látek zde netvoří výjimku. Mnohem zajímavější se však výsledek ukázal z jiné perspektivy. Při srovnání s výsledky studie *Copernicus: Global approach on drugs*,¹⁹ která probíhala v roce 2000,

¹⁹ Studie Copernicus: Global approach on drugs byla mezinárodní studií, jejímž koordinátorem byl prof. Roger

Palm z Belgie. Česká republika se na ní podílela dvěma substudiemi:

Palm, R., Zábanský, T. (2000): Practical outcomes. Příloha závěrečné zprávy projektu Copernicus. Praha.

Miovský, M. (2000): Analýza faktorů vulnerability pro drogovou kariéru (kvalitativní biografická analýza

uživatelů drog v rámci kvalitativní studie projektu Copernicus). Závěrečná zpráva, Praha .

Palm, R. (2001): Copernicus Project: Globální přístup k drogové problematice na komunitní úrovni.

Adiktologie č.2, ročník I., str.97-105.

se ukazuje, že **regiony vykazující vysokou rizikovost chování středoškoláků vzhledem k návykovým látkám jsou současně regiony s vysokou mírou tzv. „sociální frustrovanosti,**“ tedy fenoménu odrážejícím vyšší míru nezaměstnanosti, nižší kupní sílu, nižší vzdělanostní úroveň atd. Bohužel máme k dispozici pouze několik regionů v nichž byla současně provedena studie NEAD 2000 a Copernicus. Bude tedy třeba tento výsledek ověřit v rozsáhlejší srovnávací studii, ovšem slibnost v případě potvrzení tohoto výsledků a především naprosto zásadní případný dopad pro oblast prevence užívání návykových látek je zřejmý. Stejně tak se v blízkém budoucnu nabízí možnost srovnání takto zpracovaných výsledků školních studií s výsledky v oblasti problémového užívání (indikátor FTD) a samozřejmě s výsledky prevalenčních studií. Možnost takového srovnání by přinesla mnohem přesnější odpovědi na otázku vztahu mezi rizikovými proměnnými ve školních studiích a jejich vztah s oblastí problémového užívání a následné možnosti mnohem komplexnějšího pohledu na oblast užívání návykových látek s možností eventuální korekce v oblasti plánování strategií a přístupu k řešení drogové problematiky.

Z hlediska interpretačních možností je třeba při vyhodnocování výsledků školních studií jako celku začít hledat širší souvislosti a vztahy nejen v rámci těchto studií samotných (jejichž výsledky se většinou omezují na nejjednodušší deskripci základních vztahů), ale také v oblasti dalších studií (celopopulační studie, prevalenční odhady, FTD atd.). Pro podepření předchozích výsledků jsme zjišťovali míru korelace mezi prezentovanými pěti rizikovými indikátory (obr.č.2). Výsledek lze shrnout do následujících tří oblastí:

Z výsledku je zcela zřetelná velmi **vysoká míra vzájemného vztahu mezi všemi pěti proměnnými** a tedy statisticky významný vztah mezi užíváním alkoholu, tabáku a nelegálních drog.

Opakovaná (min. 3krát) opilost za poslední měsíc má jako vysoce rizikový faktor dle očekávání významný vztah s rannou zkušeností a touto látkou (zážitek první opilosti před 15. rokem). Co je však důležité, má také významnou souvislost se zkušeností s nelegální drogou a postojem směřujícím k opakování této zkušenosti. **Zcela jednoznačně tak lze hovořit o celkové rizikovosti chování této**

skupiny středoškoláků ve vztahu k návykovým látkám jako celku, bez ohledu na jejich právní status (je třeba si uvědomit, že hovoříme o populaci, pro kterou jsou všechny uvedené látky nelegální).

Velmi překvapivý je extrémně výrazný vztah mezi zkušeností s nelegální drogou a postojem směřujícím k opakování této zkušenosti, z něhož se dozvídáme důležitou informaci, totiž že **velmi vysoký počet těch, kteří mají zkušenost s nelegální drogou, mají tendenci tuto zkušenost zopakovat i v budoucnu**. Toto zjištění pak má zcela zásadní význam z hlediska primární prevence ve školách, v nichž má zkušenost s nelegální drogou v průměru téměř polovina studentů a učňů.

Proměnná / proměnná	(2) Opilost do 15 let	(3) Opilost minimálně 3krát za posledních 30 dnů	(4) Zkušenost s nelegální drogou	(5) Zkušenost s drogou, kterou chce opakovat
(1) Pravidelně kouří	0,362	0,665	0,675	0,541
(2) Opilost do 15 let		0,663	0,514	0,548
(3) Opilost minimálně 3krát za posledních 30 dnů			0,573	0,587
(4) Zkušenost s nelegální drogou				0,933

Obr.: Pearsonovy korelace mezi pěti vybranými proměnnými (všechny $p < 0,05$)

Vznikla nová deviace?

Prezentovaný výběr výsledků základní analýzy dat za 30 regionů zapojených do výzkumné studie NEAD 2000 představuje samozřejmě pouze povrchní a zběžný přehled několika vybraných oblastí. Zasadíme-li však tyto výsledky do kontextu porevolučního vývoje v naší zemi v oblasti zneužívání návykových látek, začíná se rýsovat několik zásadních otázek.

Výsledky jednoho z prvních rozsáhlých výzkumných projektů v oblasti školních studií v roce 1994²⁰ představovaly co do hodnot vybraných významných indikátorů (jako celoživotní zkušenost s drogou, opakovaná zkušenost, množství pravidelných uživatelů alkoholu a tabáku nebo pravidelných uživatelů kanabis) přibližně 1/2 dnešních hodnot či ještě méně. Samozřejmě celkový nárůst a zhoršení očekávány byly a další prováděné studie tato očekávání pouze potvrzovaly.²¹ Je velmi potěšující konstatovat, že výsledky všech tří studií (ESPAD 99, NEAD 2000 a MAD 2000) nezávisle na sobě přinesly výsledky, z nichž se zdá, že popisovaný trend se začíná měnit, a to pozitivním směrem. Tedy výrazné zpomalení nárůstu počtu mládeže se zkušeností s nealkoholovou drogou – celoživotní zkušenost (Life-time prevalence). Přestože bude významné (z hlediska sledování tohoto trendu), jaké výsledky přinesou příští opakovní těchto studií, je třeba zrekapitulovat aktuální stav.

V Evropě začala diskuse o významu indikátoru celoživotní zkušenosti s drogou (Life-time Prevalence) již v polovině devadesátých let.²² Přestože není možné ve světle výsledků posledních šetření zcela jednoznačně říci, jak významná je rizikovost tohoto indikátoru, je třeba se jím zabývat a hledat jeho vztah k dalším indikátorům. Podobně jako tomu bylo v Evropě devadesátých let minulého století, dochází postupně v naší zemi v hustě osídlených oblastech k převrácení poměru v jednotlivých skupinách středoškoláků ve vztahu ke zkušenosti s drogami, a minoritní skupinou se postupně stává ta část středoškoláků, kteří zkušenost s drogou nemají. Není

²⁰ Disman, M. a kol. (1994). Drogy, alkohol, tabák a životní styl: epidemiologicko-sociologická studie o užívání drog mezi středoškoláky v ČR. HS hl.m.Prahy. Praha.

²¹ Sovinová H., Csémy L., Sadílek P. (1996): Zdraví a škodlivé návyky. Státní zdravotní ústav, Praha, 1999.

Výzkumná zpráva, pro NCPZ vypracoval INRES-SONES. Národní centrum podpory zdraví. Praha.

Miovský, M., Urbánek, T. (1999): NEAD 98. Zpráva z výzkumu. Albert, Boskovice. (a další).

²² Parker, H. et.al. (1995): Drugs futures: Changing patterns of drug use amongst English youth. ISDD

Research Monograph 7. ISDD. London. In.: Griffith, P. a kol. (1997): New trends in synthetic drugs in EU.

EMCDDA. Lisabon.

tak možné, navzdory mnoha otazníkům spojovaným s údajem celoživotní zkušenosti s drogou, zcela opomenout jeho vysokou rizikovitost. Země EU se od sebe v základních indikátorech velmi odlišují.²³ Česká republika se svými výsledky začíná v některých oblastech přibližovat zemím s relativně vyššími hodnotami jednotlivých indikátorů. Znamená to tedy, že v oblasti zneužívání návykových látek jsme dosáhli zcela srovnatelné úrovně se zeměmi EU, ovšem bez jejich ekonomického a sociálního zázemí. Uvedené konstatování však není samozřejmě jednoznačně interpretovatelné v širších souvislostech zejména proto, že není dostatečně znám a prozkoumán vztah mezi jednotlivými indikátory, stejně tak jako je velmi obtížné tato srovnání zasadit do specifického kulturně-historického, náboženského, sociálního a politického kontextu.

I přes výše zmíněné skutečnosti můžeme s jistou mírou nadsázky již dnes z hlediska statistického pojetí normality začít hovořit o vzniku nové „deviace“ mezi mladými lidmi v hustěji osídlených oblastech naší země. Přestože je dnes velikost obou skupin středoškoláků diferencovaných dle zkušenosti s nelegální drogou přibližně stejná, dle výsledků v jednotlivých ročnících je zřejmé, že minoritní skupinou se ve vyšších ročnících začínají stávat ti středoškoláci, kteří nikdy nezkusili žádnou nelegální drogu.²⁴ Spolu s tím můžeme pozorovat neustálý pokles věkové hranice zkušenosti s opilostí, zahájením pravidelného pití alkoholu a užívání tabáku hluboko pod hranici legálnosti obou těchto látek pro uvažovanou část populace. Nejde tak rozhodně pouze o diskusi nad „nelegálními drogami dospělých“ v dikci platných legislativních opatření, neboť zde hovoříme, vzhledem k věku respondentů, o nelegálních drogách i v případě alkoholu a tabáku. **Popisovaný trend je pravděpodobně velmi výmluvným nositelem informace o tom, že postupně dochází ke změnám v oblastech životního stylu mladých lidí a pojetí vztahu k užívání návykových látek.** To s sebou přináší kromě jiného velmi významný úkol pro pedagogy, psychology a další profese podílející se

²³ Hibell, B., Andersson, B., Bjarnason, T., Kokkevi, A., Morgan, M., Narusk, A., (Eds.) (1997): The 1995

ESPAD Report. Alcohol and Other Drug Use Among Students in 26 European Countries. Stockholm, CAN.

EMCDDA: Annual Reports 1997-2000.

²⁴ Mioviský, M., Urbánek, T. (2001): NEAD 2000. Zprávy z výzkumu za jednotlivé okresy. Albert, Boskovice.

jakýmkoli způsobem na vzdělávacím a výchovném procesu. Tímto **úkolem je revize našeho přístupu k prevenci zmíněných jevů.** Rezignace na nynější stav či mechanické pokračování v současných preventivních strategiích rozhodně nejsou východisky. Na stranu druhou je však třeba poznamenat, že je nejvyšší čas hledat nová pojetí prevence, definování nových východisek a postojů. Tedy hledání nových a netradičních přístupů k prevenci zneužívání návykových látek, neboť ty současné se ve většině případů ukazují být jako sterilní a neúčinné. Ulpívání na tradičních pohledech a přístupech k formám i obsahu primárně-preventivních programů se začíná stále více jevit jako nebezpečná brzda. Diskuse nad novým směrem v oblasti prevence je však mj. komplikována skutečností stále legální, velmi agresivní a všudypřítomné reklamy na alkohol a tabákové výrobky. Tuto kontroverzi lze bezpochyby označit za jeden z nejvýznamnějších zdrojů zvyšujících napětí a mařících snahu o efektivní preventivní působení na mládež, neboť ta velmi citlivě vnímá jistou nelogičnost a účelovost jak v zákoně, tak v postojích společnosti jako celku.

Souhrn komparativní analýzy NEAD 2000

Autoři se v citovaném příspěvku²⁵ zabývali analýzou pěti vybraných rizikových indikátorů ve vztahu k užívání návykových látek v populaci středoškolské mládeže. Prostřednictvím srovnání výsledků 30 regionů zapojených do studie NEAD 2000 sestavili jednoduchou typologii těchto regionů, odrážející míru kumulace rizikového chování mládeže ve světle pěti vybraných indikátorů. Prostřednictvím korelační analýzy těmito indikátorů autoři poukazují na skutečnost velmi úzkého vztahu mezi nimi, tedy vztahu mezi užíváním alkoholu, tabáku a nelegálních drog bez ohledu na právní statut těchto drog vzhledem k populaci středoškoláků. Vedle očekávatelné souvislosti mezi pravidelným pitím a ranným zážitkem opilosti autoři upozorňují na významnou souvislost mezi zkušeností

²⁵ Miovský, M., Urbánek, T. (2002): Tabák, alkohol a nelegální drogy mezi středoškoláky: vznikla nová deviace? Čs. Psychologie. V tisku.

s nelegální drogou a postojem směřujícím k opakování této zkušenosti. Prostřednictvím prezentovaných výsledků se článek zaměřuje na otázky ve vztahu k dalšímu vývoji a zejména pak k otázce nutnosti přehodnocení přístupu k primární prevenci ve vztahu k užívání návykových látek. Na pozadí výsledků školní studie NEAD 2000 je kromě jiného nastíněn další, velmi slibný směr v této oblasti výzkumu závislostí v hledání souvislostí mezi výsledky tohoto typu studií a studii řazených v dalších 4 oblastech povinných indikátorů (pro země EU).

Literatura

Annual reports 1997-2000 EMCDDA, Lisabon.

ADIKTOLOGIE (2001). Odborný časopis věnovaný prevenci, léčbě a výzkumu závislostí. Číslo 1. SCAN, Tišnov.

Arksey, H., Knight, P. (1999): Interviewing for Social Scientists. Sage, Thousand Oaks, London, New Delhi.

Barker, G. (2000): Metody rychlého posuzování zneužívání drog ve společnosti. Albert. Boskovice.

Creswell, J.W. (1994): Research Design. Sage, Thousand Oaks, London, New Delhi.

Creswell, J.W. (1997): Qualitative Inquiry and Research Design. Sage, Thousand Oaks, London, New Delhi.

Csémy, L.: Pítí alkoholu a užívání drog u dospívajících. Srovnání změn během druhé poloviny 90. let.

In: Sovinová H., Csémy L., Sadílek P. (1999): Zdraví a škodlivé návyky. Státní zdravotní ústav, Praha.

Csémy, L., Sovinová, H., Sadílek, P. (2000): ESPAD 99 - Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách, Česká republika, 1999. Výzkumná zpráva, PCP Praha.

Čermák, I., Štěpaníková, I. (1997): Validita v kvalitativním psychologickém výzkumu. Československá psychologie 6, LXI.

Disman, M. a kol. (1994). Drogy, alkohol, tabák a životní styl: epidemiologicko-sociologická studie o užívání drog mezi středoškoláky v ČR. HS hl.m.Prahy. Praha.

Draft ASSESSMENT REPORT– CZECH REPUBLIC (2001) a Thematic Matrix of the Work Programme (materiál poskytnutý v rámci pracovního setkání 11.-15.6.2001 na MPK při Úřadu vlády v rámci projektu PHARE PROJECT COOPERATION EMCDDA – CEECs).

Droginfo číslo 3 (2000): Účelová publikace Hyg. stanice hl. města Prahy. Praha, 2000

ESPAD 95 - Evropská školní studie o alkoholu a jiných drogách, Česká republika, 1995.

Výzkumná zpráva, pro NCPZ vypracoval INRES-SONES. Národní centrum podpory zdraví, Praha, 1996.

Greenwood, G. & Robertson, K. (ed.)(2000): Understanding and responding to drug use: the role of qualitative research. EMCDDA Scientific Monograph Series No.4. EMCDDA. Luxemburg.

Griffith, P. a kol. (1997): New trends in synthetic drugs in EU. EMCDDA. Lisabon.

Hartnoll, R. (1994): Drug treatment reporting system and the first treatment demand indicator. Definitive protocol. Council of Europe. Barcelona.

Hartnoll, R. (ed.) (2000): Výběr vzorku technikou sněhové koule – Handbook on Snowball Sampling). Albert, Boskovice. Pracovní verze textu.

Havlíčková, J. (2001): Zhodnocení zneužívání drog u pacientů hospitalizovaných ve zdravotnických zařízeních v Olomouci. Diplomová práce.

Hibell, B., Andersson, B., Bjarnason, T., Kokkevi, A., Morgan, M., Narusk, A., (Eds.) (1997): The

1995 ESPAD Report. Alcohol and Other Drug Use Among Students in 26 European Countries. Stockholm, CAN.

Howard, J. et al. (1998): The Rapid Assessment and response guide on substance substance use and especially vulnerable young people (EVYP-RAR). WHO. Geneva.

Kubů, P.(2000): Drogy na taneční scéně. Celostátní psychiatrická konference. Špindlerův mlýn 2000.

Mayring, P. (1994): Qualitativ-empirische Forschung in der Psychologie. In: Schorr, A. (Hg.): Die psychologie und die Methodenfrage. Göttingen: Hogrefe (studentský překlad).

Minařík J., Bém, P. (1999): Rychlé zhodnocení (RAP) injekčního užívání drog v ČR v roce 1999. Zpráva z výzkumu. Praha.

Miovský, M.(1996): LSD a jiné halucinogeny. Albert, Boskovice.

Miovský, M. (1997): Drogy už, anebo ještě? NEAD 96: Zpráva z výzkumu. Albert, Boskovice.

Miovský, M. (1999): Význam a úloha regionálních studií ve výzkumu závislostí: představení výsledků NEAD 98. Referát přednesený 1. září 1999 v Praze na pravidelném semináři Společnost pro návykové látky, ČLS JEP.

Miovský, M., Urbánek,T. (1999): NEAD 98. Zpráva z výzkumu. Albert, Boskovice.

Miovský, M., Čermák, I. (2000). Je pro nás etický diskurz ve výzkumu jen prázdným pojmem?

In.: Čermák, I., Miovský, M. (ed.) (2000). Kvalitativní výzkum ve vědách o člověku na prahu třetího tisíciletí. Sborník z konference. Psú AV, Albert. Boskovice 2000.

Miovský, M. (2000): Nové trendy v užívání drog: vzniká mezi mládeží opravdu nová deviace?

Příspěvek přednesený na 19.sympoziu Duševní zdraví mládeže v Brně, 15.-16.listopadu 2000.

Miovský, M, Popov, P. (2000): Systém léčebné péče ve světle nových trendů v užívání drog.

Příspěvek přednesený na V. celostátní konferenci SNN při ČSL JEP. Brno 2000.

Miovský, M, Popov, P. (2000): Navrhovaná síť léčebných zařízení. Příspěvek přednesený na

Celostátní psychiatrické konferenci. Špindlerův mlýn 2000.

Miovský, M. (2000): Třetí strana mince: O LSD, marihuaně a lysohlávkách trochu jinak. Rukopis.

Miovský, M., Urbánek, T. (2001). NEAD 2000: Tabák, alkohol a nelegální drogy mezi středoškoláky.

In.: Řehulka, E., Řehulková, O. (ed.) (2001): Učitelé a zdraví 3 (sborník). Nakladatelství Pavel Křepela & Psychologický ústav AVČR. Brno. Str. 245-268.

Miovský, M. (2000): Analýza faktorů vulnerability pro drogovou kariéru (kvalitativní biografická analýza s uživateli drog v rámci kvalitativní substudie projektu Copernicus). Závěrečná zpráva. Praha.

Miovský, M. (2001): Kvalitativní přístup ve výzkumu závislosti: teoretická východiska a aplikační možnosti. Adiktologie č.1, ročník I. Str. 70-83.

Miovský, M., Urbánek,T. (2001): NEAD 2000. Zprávy z výzkumu za jednotlivé okresy. Albert, Boskovice.

Miovský, M. a kol. (2001): PAD: Přehled hlavních výsledků substudií v rámci kvalitativní části projektu. Závěrečná zpráva. Praha.

Miovský, M., Zábranský, T. (2001): Přehled výsledků substudie provedené s uživateli nelegálních psychoaktivních látek: kvalitativní analýza. Adiktologie Supplementum 2001. Rukopis.

Miovský, M., Zábranský, T. (2001): Přehled výsledků substudie provedené s policisty, vyšetřovateli, kriminalisty a soudci ve vztahu k trestné činnosti uživatelů nelegálních psychoaktivních látek: kvalitativní analýza. Adiktologie Supplementum 2001. Rukopis.

Miovský, M., Urbánek, T. (2002): Tabák, alkohol a nelegální drogy mezi středoškoláky: vznikla nová deviace? Čs. Psychologie. V tisku.

Miovský, M., Urbánek, T. (2002): Aktuální přehled rozsah užívání drogy mezi mládeží. Poster na 44. Česko-Slovenské psychofarmakologické konferenci v Jeseníku. 5.-9.1.2002, Jeseník.

Mravčík, V., Zábranský, T. (2001): Sekundární analýza školních studií. Závěrečná zpráva substudie projektu Analýza dopadů nové drogové legislativy v ČR (PAD). Praha.

Mravčík, V., Zábranský, T. (2001a). Sekundární analýza školních studií 1994-2000
Adiktologie Supplementum, 1(1). V tisku.

Mravčík, V., & Zábranský, T. (2001b). Určení prevalence problémových uživatelů nelegálních drog 1998-2000. Adiktologie Supplementum, 1(1). V tisku.

Mravčík, V., Zábranský, T. (2001): Dotazníkový průzkum injekčního užívání drog v lékárnách ČR.
Adiktologie č.1, ročník 1., Tišnov. Str.10-21.

Newcombe, R., Woods, S. (1999): How risk is ecstasy? A model for assessing and comparing the mortality risk. 3D Research Bureau Liverpool, England.

Palm, R. (2001): Copernicus Project: Globální přístup k drogové problematice na komunitní úrovni. Adiktologie č.2, ročník I., str.97-105.

Palm, R., Zábranský, T. (2000): Practical outcomes. Příloha závěrečné zprávy projektu Copernicus. Praha 2000.

Palm, R. (2001): Copernicus Project: Globální přístup k drogové problematice na komunitní úrovni. Adiktologie č.2, ročník I., str.97-105.

Parker, H. et.al. (1995): Drugs futures: Changing patterns of drug use amongst English youth. ISDD Research Monograph 7. ISDD. London. In.: Griffith, P. a kol. (1997): New trends in synthetic drugs in EU. EMCDDA. Lisabon.

Polanecký, V. a kol. (1996, 1997, 1998, 1999, 2000): Epidemiologie drog a uživatelů drog. CPDE, HS hl.města Prahy. Praha.

Polanecký V, Šmídová O., Studničková B., Šejda J., (1998): Užívání drog, alkoholu, tabáku a životní styl středoškoláků a učňů v České republice – 1997. Hygienická stanice Hl.města Prahy, Praha, 1998

Polanecký, V. a kol. (1999): Užívání drog, alkoholu, tabáku a životní styl středoškoláků a učňů v České republice. HS hl.města Prahy. Praha.

Polanecký V, Šmídová O., Studničková B., Šafr J., Šejda J. (1999): Užívání drog, alkoholu, tabáku a životní styl středoškoláků a učňů v České republice – srovnání let 1994, 1995 a 1997. Hygienická stanice Hl.města Prahy, Praha.

Polanecký, V. a kol. (2000): Užívání drog, alkoholu, tabáku a životní styl středoškoláků a učňů v České republice. HS hl.města Prahy. Praha. Droginfo, číslo 3, účelová publikace, Hyg. stanice hl. m. Prahy. Praha.

Rhodes, T. et al. (1998): The Rapid Assessment and response guide on substance use and sexual behavior (SEX-RAR). WHO. Geneva.

Rhodes, T. (1999): Terénní práce s uživateli drog. Albert, Boskovice.

Simon, R. (1997): Estimating prevalence using the case-finding method: an overview. EMCDDA. Lisabon.

Sovinová H., Csémy L., Sadílek P. (1996): Zdraví a škodlivé návyky. Státní zdravotní ústav, Praha, 1999. Výzkumná zpráva, pro NCPZ vypracoval INRES-SONES. Národní centrum podpory zdraví. Praha.

Statistická ročenka České republiky '99. ČSÚ, Scientia, Praha 1999, s. 555-563, tab. 11-24.

Stimson, G.V., Fitch, Ch., Rhodes, T. (1998): The Rapid Assessment and Response Guide on Injecting Drug Use (IDU RAR). World Health Organization 1998. Pp. 93-110.

Tyrlík, M., Bém, P., Zuda, T., Power, R. (1996): Zhodnocení drogové situace v ČR (Rapid Assessment). Zpráva z výzkumu. Praha.

Urban, E. (1973): Toxikománie. Avicenum, Praha.

Zábranský, T., Miovský, M. (2001): PAD: Drogová mortalita. Příspěvek přednesený na semináři SNN při ČSL JEP. Leden 2001.

Zábranský, T., Miovský, M., Mravčík, V., Gajdošíková, H., & Kalina, K. (2001). Projekt analýzy dopadů novelizované protidrogové legislativy v ČR: metodologie a průběžná zpráva pro zasedání vlády ČR 17. ledna 2001 (č.j. 23/01). Praha: Meziresortní protidrogová komise vlády ČR. Interní materiál pro potřeby vlády ČR a Rady PAD

Zábranský, T., Miovský, M., Mravčík, V., Gajdošíková, H., Kalina, K., & Vopravil, J. (2001). Ekonomické náklady společnosti na zneužívání nelegálních ("pouličních") drog v České republice 1998. Adiktologie - Supplementum, 1(1). V tisku.

Zábranský, T. (2000): Průběžná analýza dopadů nové drogové legislativy – stav projektu k 25/I/2000 a návrh provedení druhé fáze (sběr a hodnocení dat) . Zpráva pro zasedání Meziresortní protidrogové komise.

Zábranský, T. (2000): Průběžná analýza dopadů (PAD) nové drogové legislativy v ČR INFO 2.0. Materiál určený jen pro vnitřní potřebu výzkumného týmu.

Zábranský, T., Vorel, F. (2001): Odhad počtu zemřelých v přímém důsledku zneužívání omamných a psychotropních látek a v souvislosti s ním. Adiktologie č.2., ročník I.. Tišnov. Str. 8-27.

Zábranský, T., Mravčík, V., Gajdošíková, H., Miovský, M. (2001). Projekt analýzy dopadů novelizované drogové legislativy v ČR. Souhrnná závěrečná zpráva. Praha, ResAd.